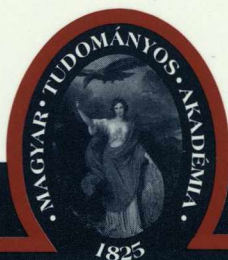

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KUTATÓINTÉZETEI

PSZICHOLÓGIAI KUTATÓINTÉZET

MTA PSZICHOLÓGIAI KUTATÓINTÉZET

Igazgató: Czigler István
1132 Budapest Victor Hugo u. 18/22.
Telefon: 350-0555
Fax: 239-6727
Postai cím: 1394 Budapest Pf. 398
E-mail: czigler@cogpsyphy.hu
Honlap: <http://www.mtapi.hu>

Tudományos Tanács. Elnöke: Czigler István
Kutatók száma: 39
az akadémikusok száma: 1
a tudomány doktorainak és az MTA doktorainak száma: 4
a kandidátusok száma: 16
a PhD-fokozattal rendelkezők száma: 1
a 35 év alatti kutatók száma: 13

PERIODIKÁK:

Pszichológia c. folyóirat (negyedévente)

TUDOMÁNYOS RÉSZLEGEK:

Általános Lélektani Osztály, Döntésszichológiai Osztály,
Fejlődéslélektani Osztály, Pszichofiziológiai Osztály, Szociálpszichológiai
Osztály, Társadalom és Kulturális Pszichológiai Osztály

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

Pszichológiai Kutatóintézet

Írta

László János

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BUDAPEST • 2000

Szerkesztőbizottság

Beck Mihály, Bodnár György, Glatz Ferenc (elnök), Kónya Sándor (lektor),
Láng István, Pritz Pál, Szász Zoltán, Teplán István, Tolnai Márton,
Burucs Kornélia (titkár)

Szerkesztő

GLATZ FERENC

A szerkesztő munkatársa

Pritz Pál

Olvasószerkesztő

Pótó János

ISBN 963 508 235 5 ö

ISBN 963 508 243 6

Kiadja

a Magyar Tudományos Akadémia

Felelős kiadó: Burucs Kornélia

Kiadói szerkesztő: Kovács Éva

Nyomdai munkálatok: Akaprint Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: Freier László

Készült 1,41 (A/5) ív terjedelemben, 1500 példányban

Előzmények és az első évtized

A pszichológia viszonylag fiatal tudomány, az MTA Pszichológiai Kutatóintézetének előzményei azonban majdnem száz évre, a Ranschburg Pál által 1902-ben alapított *Gyógypedagógiai Intézetekhez Kapcsolt Pszichológiai Laboratóriumig* nyúlnak vissza. A laboratórium Budapest akkori külterületén, a süketnémák Festetics utcai intézetének egyik szobájában kapott helyet. 1906-ban államosították, és átköltöztették a Mosonyi utcai kisegítő iskola épületének négy helyiségébe. Ettől az időtől fogva államilag támogatott és ellenőrzött kutatóhelyként *Gyógypedagógiai Pszichológiai Magyar Királyi Laboratórium* névvel, 1929-től Schnell János vezetésével *Állami Gyógypedagógiai Nevelési Tanácsadó*ként, illetve 1934-től *Gyermekelektani Intézet*ként, majd 1955-től, Molnár Imre igazgatása idején, az MTA keretébe illesztett *Gyermekelektani Intézet*ként folytatta munkáját. Az intézet mai formáját 1965-ben nyerte el, amikor fő feladata a tudományos pszichológiai alapkutatás, a neve pedig az MTA *Pszichológiai Intézete* lett. Igazgatója ekkor Bartha Lajos volt. Helye az évtizedek során többször változott, bár a Szondi utcai iskolaépületben kialakított laboratóriumok 1936 óta az intézethez tartoznak, évtizedekig itt volt az intézet központja, jelenleg pedig ez az épület az Általános Pszichológiai Osztálynak és a Pszichofiziológiai Osztálynak ad helyet. Az intézet elnevezése – követve az akadémiai intézetek többségét – 1999-ben Pszichológiai *Kutatóintézet*re módosult. Központja jelenleg az MTA Victor Hugo utcai épületében van.

Megalapításától kezdve jelentős szerepet játszott a hazai pszichológiai kutatás és gondolkodás fejlődésében, jóllehet ez a hatás nem volt töretlen, miként a magyar pszichológia fejlődése sem volt az. A lipcsei egyetemen Wilhelm Wundt által alapított első kísérleti pszichológiai laboratóriumot mintegy negyedszázaddal követte az első magyar Pszichológiai Laboratórium létesítése. Ez a *késés* még akkor is szembetűnő, ha tudjuk, hogy Ranschburg korábban már három évig működtetett egy pszichológiai laboratóriumot a budapesti orvosegyetem idegklinikáján, illetve ha figyelembe vesszük, hogy a Ranschburg laboratóriumában folyó munka rövid idő alatt a nemzetközi kutatások élvonalába került.

A laboratórium munkáját az intézmény nevéből is kitűnő gyakorlati, terápiás és korrekciós elkötelezettség jellemezte, ami a patológiás jelenségek mögött meghúzódó pszichológiai folyamatok magas színvonalú empirikus kutatásával párosult. A kutatások elsősorban az emlékezeti folyamatokra irányultak. A nemzetközi szakirodalomban a mai napig hivatkoznak a Ranschburg által kifejlesztett mnemométerre, illetve a homogén gátlás általa leírt jelenségére. Munkatársai a laboratórium fennállásának 28 éve alatt mintegy 250 közleményt publikáltak. Ebben a műhelyben indult a sorsanalízis, illetve a Szondi-teszt révén később világhírré szert tett Szondi Lipót pályája, aki már 1922-ben összefoglaló monográfiát tett közzé a tesztek pszichometriájáról.

Schnell János vezetése alatt az intézmény jelentősen átalakult. A kísérletes kutatások háttérbe szorultak, és a klinikai gyermekpszichológiai, pályaválasztási és iskolapszichológiai kérdések kerültek előtérbe.

Bár a pszichológia jelentőségét egyes tudománypolitikusok felismerték – Klebelsberg Kunó például személyesen kezdeményezte, hogy Harkai Schiller Pál kapcsolódjék be a berlini Lewin-iskola munkájába, valamint a nemzetnevelés eszméjét is több neveléslélektani munka erősítette –, a két világháború közötti időszak uralkodó ideológiája és tudománypolitikája nem kedvezett a tudományosan megalapozott pszichológiai kutatások fejlődésének. Az 1930-as évekre a nemzetközi tájékozódás is beszűkült – a szociálpszichológiában például jobbra csak helyi érdekességű nemzetkarakterológiai, illetve szociográfiai jellegű munkák láttak napvilágot. Zsidó származása miatt számos magyar pszichológus, köztük a pszichoanalízis budapesti iskolájának több képviselője kénytelen volt elhagyni az országot.

A második világháború utáni néhány éves pezsgést követően a pszichológia és ezen belül a pszichológiai kutatások helyzete tovább romlott. A szakma elvesztette egyetemi tanszékét, folyóiratát, a *Magyar Pszichológiai Szemlét*, a Pszichológiai Társaságot, gyakorlatilag valamennyi műhelyét. Ebben a helyzetben különösen fontos szerepet töltött be az akkoriban az Oktatási Minisztérium felügyelete alá tartozó Gyermeklélektani Intézet, amely gyermekklinikai és tanácsadói működése mellett a nehéz körülmények között is őrizte a pszichológiai kutatás folytonosságát, és menedéket nyújtott több politikailag nemkívánatosnak minősített kutatónak. 1956 nyarától rövid ideig itt dolgozott Mérei Ferenc is.

A pszichológiai intézményrendszer immár deklaráltan marxista alapon történő újjászervezésének első lépése is az intézethez fűződött. Az MTA-hoz kerülése után még évekig folytatott tanácsadói tevékenységet, és a kutatások is elsősorban alkalmazott pszichológiai tárgykörökben folytak (távlati terve ekkor az ambuláns munka elméleti háttérének kidolgozását célozza). Az elméleti tájékozódást erősen behatárolta a szovjet pszichológia sokszor már eleve vulgarizált

eredményeinek adaptálási igénye, fokozatosan mégis megteremtődtek egy valódi pszichológiai kutatási bázis kialakításának tárgyi és személyi feltételei. Ez a kutatási bázis az általános lélektani részlegek, illetve szociálpszichológiai kutatási témák megjelenésével jutott olyan stádiumba, hogy az intézet nevéből az alkalmazott kutatási irányokat tükröző *gyermek* jelzőt elhagyták, s 1965-ben neve az MTA Pszichológiai Intézete lett.

Elméleti és alkalmazott kutatások

Nagy igényű, de mai szemmel illuzórikus tudományos koncepciója ekkor – a pszichológia szinte valamennyi területét lefedve – nyolc tudományos osztály létesítésével számolt. Több területen hiányoztak ugyanakkor a megfelelő szakemberek, a rendelkezésre álló anyagi lehetőségek sem tették lehetővé az extenzív fejlődés e módját, ráadásul fokozatosan nyilvánvalóvá vált, hogy megfelelő háttér nélkül a szakma gyakorlati ágaiban nem lehet megalapozott kutatómunkát végezni. Ennek megfelelően az 1960-as–1970-es évek fordulójára az intézet koncepciója is átalakult. Létrejött és egyik meghatározó kutatási egységgé vált a szociálpszichológiai részleg, megszűnt viszont a munkalélektani részleg, kisebb súlyt kaptak a klinikai pszichológiai kutatások.

Az alkalmazott kutatási területek közül ebben az időszakban a neveléslélektanra esett megkülönböztetett hangsúly. A már az 1950-es évek végén megalapított neveléslélektani részleg vezetését 1963-ban Lénárd Ferenc vette át, aki az Arany János tizenkét évfolyamos iskolában létrehozta az intézet önálló pedagógiai lélektani bázisát. A jelentős létszámú részleg szerteágazó kutatásokat folytatott, melyek közül elsősorban a gondolkodás- és tanuláspszichológiai munkák eredményei tűnnek maradandónak. Jelentős eredményeket értek el a matematika oktatásában is. Lénárd Ferenc halálát követően a vezetését 1972-ben Kürti Istvánné vette át, ekkortól a részleg munkatársai leginkább a tanulás és gondolkodás vizsgálatával, a tanulási motivációval, a szakmai szocializációval és a nyelvi kommunikáció fejlődésével foglalkoztak. Létszámát és kutatási területét tekintve az osztály egyre zsugorodott, 1988-ban pedig megszűnt.

Az alapkutatások területén legkorábban az általános lélektani kutatások éledtek újjá. Az 1957-ben szerveződött intézeti laboratórium kezdettől fogva azt a kutatási stratégiát követte, amely az általános pszichológiai kérdések megválaszolására pszichofiziológiai módszereket alkalmaz. Ez a stratégia részint abból eredt, hogy a kutatásokat így hozzá lehetett kapcsolni az ideológiai követelményként megfogalmazott *pavlovizmushoz*. Ugyanakkor a vizsgálatok témái valójában a korszak egyik lényeges irányzatához, az aktivációs rendszerek szere-

pének vizsgálatához is kapcsolódtak. Ezen a területen, a Marton L. Magda által vezetett munkacsoportban születtek az újjászervezett intézet első nemzetközileg is méltányolt eredményei, amelyek rávilágítottak arra, hogy az introvertált és az extrovertált személyiségtípus között jelentős különbség van az aktivációs és akaratos mozgási reakciók kondicionálhatósága, illetve a feltételes kapcsolat kiolthatósága (az ingerületgátlási folyamatok dinamikája) tekintetében. E kutatócsoport az 1960-as évek első felében vezette be humán kísérletekben az agyi elektromos aktivitás regisztrálását, majd hamarosan az eseményhez kötött agyi elektromos tevékenység elemzéséhez fogott. E módszer, mely állatkísérletekben a pécsi és budapesti orvostudományi egyetemek idegtudományi kutatásaiban is alapvető fontosságú volt, hosszabb távra is módszertani alapját képezte az intézet általános pszichológiai és pszichofiziológiai vizsgálatainak. E kutatásokban jelentős eredmények születtek az állatkísérletekben (tárgýészlelés) és a humán kísérletekben egyaránt.

Az általános lélektani kutatások másik jelentős területe részben magyar hagyományokra, Kardos Lajos munkásságára is támaszkodott. Az Általános Lélektani Osztály vezetője, Tánczos Zsolt a téri lokalizáció, a mozgás-, a nagyság- és a figuraészlelés, valamint a színlátás területén folytatott pszichofizikai orientációjú kutatásokat. Ezek egyebek között kimutatták a látómező egészének a lokális észlelési teljesítményekre gyakorolt hatásait. Az eredmények az idegtudományokban sok tekintetben úttörőnek tekinthetők.

Az 1970-es évek elejétől vált Marton L. Magda osztályának meghatározó kutatási irányává a vizuális és akusztikus információfeldolgozás kutatása, összhangban a tudományban ekkor végbemenő *kognitív forradalommal*. E kutatások az 1980-as évek végéig jelentős sikereket értek el az ingervalószínűség feldolgozása, valamint a szemmozgásokkal kapcsolatos elemi fizikai és szemantikus szintű információfeldolgozás területén. Az osztály vezetését 1986-ban Czigler István vette át, akit igazgatóvá való kinevezése után, 2000-ben Winkler István követett. A megismerési folyamatok pszichofiziológiájának kutatásán belül a hangsúly a vizuális figyelem kutatására helyeződött, s az ingersajátságok (szín, irány, forma) figyelmi összekapcsolásának mechanizmusairól születtek új eredmények. Az észlelési-figyelmi jelenségek életkori változásaival kapcsolatos kutatások az öregedéssel jelentkező lassulási folyamatok elemzésében rámutattak a figyelmi (kontrollált) működések fokozottabb érzékenységre (így az automatikus folyamatok kisebb változására) és ennek következményeire, a mentális kapacitásra. A szenzoros emlékezet sajátságainak vizsgálatában elért eredmények rávilágítanak e rendszer szerepére a környezeti háttéresemények folyamatos regisztrációjában, és arra is, hogy az emlékezeti rendszer már ezen az automatikus szinten is kialakít anticipációs működéseket. A figyelmi folyamatok terén kialakított

módszerek – a Balázs László vezetésével folytatott kutatások szerint – használhatónak bizonyultak szélsőséges körülmények között (hipoxia) jelentkező teljesítmények elemzésére csakúgy, mint a normálisnál jobb figyelmi működések vizsgálatára.

Az intézetben rhesusmajmokon folytatott összehasonlító pszichológiai vizsgálatok kezdődtek az 1960-as évek végétől. E kutatások céljából állatházát és állatlaboratóriumot hoztak létre. A Marton L. Magda irányításával végzett kutatások nemzetközileg is elismert eredménye az öntudat kialakulásának fontos állomását jelentő vizuális-poszturális testséma működésének leírása. Összehasonlító pszichofiziológiai kísérletek folytak (Szirtes József bevonásával) majmok észlelési folyamatainak vizsgálatára és a vokalizációs mozgásokat megelőző agyi működések elemzésére.

Az általános pszichológiai kutatások egy további eredményes témája, a mozgáskoordináció vizsgálata az 1960-as évek elején kezdődött. E kutatásokat jelenleg is folytatja Marseille-ben, a CNRS keretében Semjén András, aki 1964–78 között volt a munkatársuk.

Az intézet élén 1970–73 között Ádám György állt, őt Tomka Imre követte 1976-ig. Előzőleg éveken keresztül ő vezette az intézet klinikai pszichológiai részlegét. E csoport munkájához tartozott a ma is általánosan használt szorongási tesztek magyar változatának kialakítása. A csoport keretében kezdődtek meg a neuropszichológiai vizsgálatok az intézetben, melyek Sági Judit munkájaként az afáziák területén a mai napig is folytatódnak.

1976-ban Pataki Ferenc kapott igazgatói megbízást, aki 1993-ig töltötte be ezt a tisztséget. Ebben az időszakban alakult ki az intézet egyértelműen tudományos arculata. Karmos György 1976-ban szervezte meg a Pszichofiziológiai Osztályt. Kutatásaik során – a *Grastyán-iskola* hagyományainak megfelelően – alapvető magatartási mintákba ágyazottan vizsgáltak és vizsgálnak információfeldolgozási folyamatokat állatkísérletes helyzetekben (jelenleg állatkísérletek macskákon és majmokon folynak). A kutatócsoport állatkísérletekben azonosította az automatikus változásdetekcióra jellemző agyi elektromos működéseket. Evvel lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy megértsük egy olyan jelenség mechanizmusát, melyet humán kísérletekben az intézet számos kutatásában elemeznek a szenzoros emlékezet vizsgálatában csakúgy, mint a diszlexiához vezető perceptuális mechanizmusok kutatásában. Az agyi elektromos tevékenység elemzésére multielektródák segítségével új megoldások születtek, s ezek nemzetközi együttműködés keretében a humán diagnosztikában is alkalmazhatónak bizonyultak. Így az agyi elektromos jelenségek (eseményhez kötött potenciálok) elemzésében az intézet Szondi utcai részlegeiben (Pszichofiziológiai Osztály és Általános Pszichológiai Osztály) az elmúlt években olyan kutatási bázis alakult

ki, ahol az idegtudomány, illetve kognitív pszichofiziológia területén az elemi jelenségtől (az eseményhez kötött potenciálok egyes összetevőinek keletkezése) számos humánspecifikus jelenségig egymáshoz kapcsolódó vizsgálatok folynak. A diszlexia elemzésében Csépe Valéria fejlődépszichológiai munkái a gyakorlat számára is értékes diagnosztikai módszerekkel alakultak; Winkler István akusztikus szenzoros emlékezeti vizsgálatai megmutatták a rövid és tartós emlékezeti működések kölcsönhatásait. Az eseményhez kötött potenciálok elemzésével az egyes nyelvekre jellemző fonémarendszerek kialakulásáról lehetett értékes ismeretekhez jutni. Molnár Márk nem lineáris módszereket is alkalmazó és a neurológiai diagnosztikában is felhasználható kutatásai alternatív lehetőségeket teremtenek a lokális agyi károsodások diagnosztikájában.

Jóllehet az 1960-as évek közepétől szociálpszichológiai témák is szerepeltek a kutatási programban, e tudományterület csak 1967-ben intézményesült Filozófiai és Szociálpszichológiai Csoport néven. A részleg munkatársai három témakör feldolgozásához és kutatásához kezdtek hozzá: Halász László művészetpszichológiai, Hunyady György szociális percepció és attitűddinamikai, Pataki Ferenc csoportdinamikai kutatásokat folytatott. A részleg szerény méretéhez képest igen aktívnak bizonyult: a kevésbé hozzáférhető nemzetközi szakirodalom meghonosítása érdekében sorozatban közölték az egyes tudományterületek fontos írásainak magyar nyelvű válogatásait, és a pszichológiai kutatásokban gyorsan terjedő szociálpszichológiai szemlélet eredményeire támaszkodva 1972-ben megszervezték az első magyar Szociálpszichológiai Munkaértekezletet.

Az 1970-es évek elején a csoport mind létszámában, mind tematikájában jelentősen bővült. Engländer Tibor a döntési folyamatok sajátosságainak és a szervezeti döntéseknek a vizsgálatára önálló kutatási egységet hozott létre, s ezzel a korszerű kognitív pszichológia eredményeit vonta be a szociálpszichológiai kutatásokba. Kutatásai során felismerte és leírta a tér-idő struktúrák szerepét a valószínűségbecslésekben, valamint a katasztrófagörbével jellemzett „örszem tévedése” jelenséget a valószínűségbecslésekben jelentkező gyors váltásról, amikor a prognosztikus ítéletalkotás átcsap diagnosztikus ítéletalkotásba. Eredményei bekerültek a szociálpszichológia nemzetközileg vezető kézikönyvének anyagába. Kutatócsoportjába tartozott Farkas András, aki jelenleg az Általános Pszichológiai Osztály keretében folytat a képzőművészet pszichológiai vonatkozásainak területén kutatásokat. Eredményei alapján kritikusán elemezhető a modell és variáció kapcsolatának esztétikai hatásáról kialakított elméletek realitása.

A nagy létszámú Szociálpszichológiai Osztályból László János vezetésével 1993-ban létrejött Kognitív Szociálpszichológiai Osztály az identitás- és érték-kutatások mellett a társas interakció és kommunikáció, valamint a művészeti kommunikáció kognitív szabályozásával foglalkozó kutatásokat fogta össze. Pa-

taki Ferenc több monográfiában dolgozta ki a személyes és szociális identitás vizsgálatának fogalmi és módszertani kereteit. Váriné Szilágyi Ibolya értékkutásokat kezdeményezett, melyek fiatal értelmiségcsoportok (építészek, orvosok) jellemzőire mutattak rá ezen a területen. Halász László és László János nemzetközi együttműködés keretében irodalmi elbeszélésekkel végzett szociálpszichológiai vizsgálatai kimutatták az olvasó személyes hozzájárulásának folyamatait az elbeszélések jelentéséhez és hatásához. László János kidolgozta a személyközi viselkedésre vonatkozó tudás modelljét, a személyközi forgatókönyvet.

A pszichológia hagyományos alaptudományi ágai közül a személyiséglélektan és a fejlődéslélektan képviseletét az intézet vezetése úgy vélte megoldani, hogy 1970-ben Garai László vezetésével személyiséglélektani részleget hozott létre. 1972-ben e részleg Kabainé Huszka Antónia csoportjának bevonásával Személyiség- és Fejlődéslélektani Osztállyá alakult. Ezen az osztályon a marxizmus teoretikus koncepcióinak a személyiségfejlődésre történő alkalmazása, egy sajátos pszichoökónómiai elmélet kidolgozása, illetve humán etológiai megfigyelések folytak. A valójában erősen elméleti jellegű részleg belső átalakulások után Erős Ferenc vezetésével a pszichoanalitikus elméletek szociálpszichológiai kérdéseire és ezzel összefüggésben az előítéletesség és az identitás problémáira összpontosította kutatásait, nevét 1993-ban Társadalomlélektani Osztállyra módosítva. Jelentős eredményt értek el a frankfurti iskola és a pszichoanalízis kapcsolatának, valamint az előítéletes személyiség kérdéseinek elméleti feldolgozásával.

A szociálpszichológiával kapcsolatban álló részlegekben azt követően, hogy a rendszerváltás *élő szociálpszichológiai laboratóriumának* kihívásai kevésbé feszítően hatottak, a korábbi kutatási irányok (Engländer Tibor, Kovács Zoltán és Farkas Éva: döntépszichológia, Halász László és László János: irodalom-szociálpszichológia, Rácz József: drogműködés, Síklaki István: kommunikációs szociálpszichológiai kutatás) mellett új kutatási irányok jelentek meg. Élettörténeti interjúk (Pataki Ferenc, Erős Ferenc), valamint nemzetközi pályázat keretében az európai identitás elemzésével (Erős Ferenc, Ehmann Bea, László János) új lendületet kaptak az identitásvizsgálatok, melyek feltárták a második generációs zsidó identitásalakulás pszichodinamikáját, az élettörténet átszerkesztésének intrapszichés és társadalmi összefüggéseit, valamint a Magyarországon működő élettörténeti forgatókönyveket. A versengés kapcsán Fülöp Márta kutatásaiban elemzés tárgyává váltak a kulturális pszichológiai jelenségek, egyebek között a magyar és a japán versengő viselkedés és beállítódás közötti különbségek. Az egyéni reprezentációkkal összefüggésben vizsgálták a társas tudás reprezentációjának folyamatait a társadalmi kommunikációban (Váriné Szilágyi Ibolya, Erős Ferenc, László János), számos, a gyakorlatban is felhasználható eredményt nyújt-

tó kutatást kezdeményezve egyebek között az egészségmegőrzés és a munkanélküliség problémájával kapcsolatban. Több részleg együttműködésével Narratív Kutatási Központ jött létre László János vezetésével, amelyben – Európában egyedülállóan – a számítógépes pszichológiai tartalomelemzés sajátos formáját, az elbeszélés pszichológiai tulajdonságaira építő narratív pszichológiai tartalomelemzést dolgozták ki.

Az intézetben folyamatosan jelenlévő gyermekpszichológiai kutatások az 1970-es évek közepén Ranschburg Jenő vezetésével, a Fejlődéslélektani Osztály keretében mind személyi összetételben, mind tematikában újjászerveződtek. A modern fejlődéslélektan eredményeinek közvetítése mellett a részleg programjában a gyermeki intelligencia fejlődésének kérdései és az agressziókutatás szerepelt. A részleg munkatársai az 1980-as években a családi szocializáció longitudinális vizsgálatával jelentős feladatot vállaltak az Országos Középtávú Kutatási és Fejlesztési Terv *Társadalmi beilleszkedési zavarok* című kutatási főiránya keretében is. A fejlődéslélektani kutatások azonban az 1990-es évek közepétől Gergely György osztályvezető és Gervai Judit kutatási témáival más irányt vettek. Új laboratórium létesült, fő kutatási témává pedig az anya-gyermek kötődés, a gyermeki lelme-elmélet és az érzelemreguláció kialakulása, az intencionalitás korai formáinak elemzése, továbbá a kognitív elméletek és a pszichoanalitikus fejlődésméletek integrációs lehetőségeinek vizsgálata vált. Az okságtulajdonítás kora gyermekkori változásainak kísérleti kutatásaiban eredményeik meghatározónak tekinthetők.

A korábban kiterjedt pedagógiai pszichológiai kutatások ma az eredetileg Geffert Éva által kezdeményezett és jelenleg Herskovits Mária által vezetett tehetségkutatási területre korlátozódnak.

Folyamatosság, kapcsolatok, megújulás

Az intézet az 1980-as években jelentős támogatást élvezett. Jól jelzi ezt egyebek között a kiemelt kutatási főirányokból való részesedése, az 1981-ben indult önálló intézeti folyóirat, a *Pszichológia* kiadásának lehetősége, az, hogy 1989-ben a körúti volt Batthyány-palotában önálló székházhoz jutott, a kutatói létszám ötven, a teljes intézeti létszám pedig száz fölé emelkedett. Támogatottságát erősítette a pszichológia iránt megnyilvánuló társadalmi igény, a korábbi évtizedek lemaradása és az a körülmény, hogy – az ELTE Pszichológiai Tanszéke mellett – a hazai pszichológiai tudományos kutatások folytonosságát csak itt sikerült megőrizni (ennek szimbolikus és gyakorlati kifejezője az országban egyedülálló, több mint 15 000 kötetes pszichológiai könyvtár és az 1980-as évek végéig a pszichológia csaknem valamenny-

nyi jelentős folyóiratát őrző folyóirat-gyűjtemény). A felfokozott várakozásoknak és vállalásoknak azonban nem minden területen sikerült eleget tenni. Jelentős gondokat okozott ugyanis a kutatói utánpótlás hiánya. A kutatói életpálya vonzerejének csökkenéséből, illetve az egyetemekkel való kapcsolat formális jellegéből is adódóan a pszichológus hallgatókban nem alakult ki tudományos érdeklődés, vagy ha mégis, a hasonló gondokkal küzdő egyetemi tanszékek igyekeztek ezeket a fiatalokat saját kötelékükben tartani.

A megcsontosodott, illetve eljelentéktelenedő kutatási témákat, valamint a nem megfelelő utánpótlást ellensúlyozta a nemzetközi kapcsolatok erőteljes fejlődése és az egyetemi oktatásba történő fokozatos bekapcsolódás. A korábban szinte kizárólag a szovjet, illetve szocialista országokbeli akadémiai intézetekre korlátozódó nemzetközi kapcsolatok területén az óvatos nyitás az 1970-es évek közepére vezethető vissza, amikor az intézet jelentős szerepet vállalt az Európai Kísérleti Szociálpszichológiai Társaság 1974. évi Kelet–Nyugat konferenciájának magyarországi megszervezésében. Az akadémiai egyezményes szerződések keretében egyre több kutató tehetett hosszabb–rövidebb tanulmányutat Nyugat-Európában és az MTA–NAS (National Academy of Sciences) egyezmény keretében az Amerikai Egyesült Államokban. Az 1980-as évek elejétől az intézet szinte valamennyi fiatal kutatónak biztosítani tudott legalább egy hosszabb nemzetközi tanulmányutat. Megnyílt a lehetőség a nemzetközi konferenciákon történő részvételre, egyre több külföldi kutató látogatott el az intézetbe, és tartott ott előadást.

A később jelentős nemzetközi publikációkat eredményező tényleges intézményes kutatási együttműködések fontos állomása volt az MTA és az ACLS (American Council of Learned Societies) között 1981-ben létrejött társadalomtudományi megállapodás, melynek keretében döntépszichológiai és irodalompszichológiai témákban magyar és amerikai tudósokból szerveződtek csoportok közös kutatásokra. A nemzetközi kapcsolatok és tapasztalatok eredményeképpen az intézet fokozatosan bekapcsolódott a pszichológiai kutatások nemzetközi áramába. Ez közös kutatásokban, kötetek szerkesztésében, folyóiratok szerkesztőségi bizottsági tagságában, lektori munkában egyaránt megmutatkozott. Az 1980-as évek végétől az intézet nemzetközi konferenciák egész sorának volt rendezője, illetve társrendezője, otthont adott a nemzetközi agresszió kutatási, tehetségkutatási, empirikus irodalomkutatási, kísérleti esztétikai, idegtudományi társaságok kongresszusainak és konferenciáinak, és 1989-ben az intézet rendezte az európai szociálpszichológiai kongresszust. Ez volt az első olyan európai rendezvény, amit a pszichológia egyik alaptudományi ágában Magyarországon tartottak, és itt választottak először magyar tagot (László Jánost) egy alaptudományi társaság szűkebb európai vezetésébe. Az intézet rendezésében került sor 1990-ben a Magyar Pszichológusok Első Világtalálkozójára is. Az 1990-es évektől az

intézet több munkatársa nemzetközi tudományos társaságokban vezető tisztségeket töltött, illetve tölt be. Halász László a Nemzetközi Empirikus Irodalomkutatási Társaság alelnökeként, illetve elnökeként; ugyanő, László János és Farakas András a Nemzetközi Kísérleti Esztétikai Társaság alelnökeként tevékenykedett. Karmos György a Nemzetközi Pszichofiziológiai Társaság alelnöki tisztségét tölti be, Molnár Márk az Európai Pszichofiziológiai Társaság titkára. Az Európai Pszichológiai Társaságok Szövetségében Czigler István 1991-től 1997-ig a Kelet–Nyugat Bizottság elnöke volt. 2000-ben László Jánost a Nemzetközi Empirikus Irodalomkutatási Társaság elnökévé választották.

A felsőoktatásba való bekapcsolódást sokáig szubjektív okok is hátráltatták. Ez a helyzet akkor kezdett megváltozni, amikor az 1970-es évek közepén megindult a pszichológusképzés a debreceni egyetemen, majd a nyolcvanas években a többi vidéki egyetem is megkezdte a felkészülést a pszichológusképzés beindítására. A pszichológusokat képző egyetemek számának gyarapodása, a hallgatói létszám növekedése, a pszichológia oktatása iránti növekvő igény a felsőoktatásban a pedagógusképző intézményektől a művészeti főiskolákig, valamint a szakképzések beindulása egyaránt igényelte a kvalifikált szakemberek bekapcsolódását az oktatásba. Számos olyan szakterület volt, így például a kognitív pszichofiziológia, neuropszichológia, döntéspszichológia, művészetpszichológia, ahol az oktatáshoz szükséges szakértelmet főleg az intézet tudta, illetve tudja jelenleg is nyújtani.

Minőségi változást jelentett az 1990-es évek közepén a doktori programok elindulása. Erre az időszakra valósulhatott meg az egyetemekkel való intézményes együttműködés. A JPTE-n kihelyezett tanszék, a KLTE-n tanszéki csoport, az ELTE-vel közösen működtetett pszichofiziológiai központ létesült. A pszichológiai doktori programok mellett az intézet kutatói oktatóként és témavezetőként részt vesznek a társtudományok, például az idegtudományok, a biológia, a közgazdaság-tudomány doktori programjaiban, évenként mintegy tízre tehető a kutatásaikat az intézetben folytató doktoranduszok száma. Az intézet oktatási tevékenységét jól jellemzi, hogy munkatársai között kilenc habilitált egyetemi oktató, közöttük hat egyetemi tanár van, a Széchenyi professzori ösztöndíjat tizenkét munkatárs nyerte el, a három működő pszichológiai doktori iskolából kettőnek, valamint a szegedi közgazdaság-tudományi doktori programnak a vezetését intézeti munkatárs látja el. Egy akadémikus mellett a tudomány doktorai, illetve akadémiai doktorok száma 6, a kandidátusoké, illetve PhD-fokozattal rendelkezőké 16. 1993-ban Pataki Ferencet az MTA alelnökévé választották. Az intézetigazgató 1994–99 között Karmos György volt, akit 2000. január 1-jétől Czigler István váltott föl.

Az 1980-as évek végétől az 1990-es évek közepéig a folyamatos elvonások miatt az intézet létszáma csökkent, majd az akadémiai konszolidációs folyamat jelenlegi szakaszára 63 fő lett. Az akadémiai konszolidáció keretében az intézet kénytelen volt székházát elhagyni és – a Szondi utcai bázis mellett – a Victor Hugo utcai, a SZTAKI-nak is otthont adó épületbe kisebb területre költözni. Mégis reálisnak tűnik az esély, hogy az intézet megtartsa azt a pozícióját, amit alapításakor, illetve az elmúlt ötven évben a magyar pszichológiai tudományos életben betöltött. Az 1999-es szervezeti és működési szabályzatban megfogalmazott feladat – „a tudományos haladást elősegítő, közvetlenül vagy közvetve a hazai gyakorlatban is hasznosítható pszichológiai alapkutatások művelése, a pszichológia több területére kiterjedő tudományos kérdések komplex vizsgálata, a korszerű pszichológiai kutatási módszerek meghonosítása és fejlesztése, közreműködés a szakemberképzés és a tudományos utánpótlás nevelésének intézményes – graduális és posztgraduális – formáiban, kutatási együttműködés kialakítása hazai és külföldi tudományos intézményekkel, a pszichológiai kutatás elősegítése, tevékeny, segítőkész, a tudományos és tudományetikai értékek érvényesülését szolgáló közreműködés a pszichológiai tudományos közéletben” – a távolabbi jövőre nézve is érvényesnek tűnik, azzal a megállapítással, hogy az alapkutatásokra a jövőben még nagyobb szükség lesz. Az eredmények ismeretében az intézet nyugodtan készülődhet a 2002-ben esedékes százéves jubileumára.

A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézet-hálózata félszáz esztendő.

Az egyetemi oktatástól független kutatóintézetek tömeges alapítása a 20. századi tudományfejlődés eredménye. A 20. századé, amikor a kutatás a napi életfeltételeink újratermelésében és javításában – mind a technikai, mind az egészségügyi, mind a kulturális életkörülményeink újratermelésében – nélkülözhetetlenné lett. Nélkülözhetetlen, így kifizetődik a függetlenített főállású kutatók tömeges alkalmazása és adott célokra szerveződött kutatóintézetek létrehozása.

A századelőn mind az Egyesült Államokban, mind Európában kialakulnak a nagy kutatóközpontok. Európában a legismertebbek: a Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft (1911) és a francia CNRS (1939) kutatóhálózata. Magyarországon 1920 után alapítják az első kutatóintézeteket állami erőből, sajátos módon a társadalom-, mindenekelőtt a történettudomány területén. Ezt a természettudományok területén csak gyenge kezdemények követik – elsősorban a magánszférában. Az állami alapítású „tudományos nagyüzem”-et, amely a kor kultuszminiszterének, gróf Klebelsberg Kunónak volt az álma, majd paradox módon a szovjet rendszer valósította meg 1949 után.

A Szovjetunió a fejlett nyugati társadalmak termelési, katonai előnyét – tanulva a németek példáján – a tudományos kutatás intenzitásának erősítésével kívánta behozni. E célra kiterjedt kutatóintézet-hálózatokat hozott létre. Hasonló megfontolások vezették a szovjet megszállás alá került közép-kelet-európai államok tudománypolitikáját 1949 után. Közöttük a magyar tudománypolitikát is: nagy költségráfördítással, a már meglévő kis műhelyekre, kis kutatói közösségekre alapítva hoznak létre intézeteket. Egy részükben a közvetlen állami-hatósági feladatok teljesítéséhez szükséges alkalmazott kutatásokat folytatnak miniszteriális felügyelet alatt, másik részük alapkutatási célokkal az Akadémia felügyelete alá kerül.

Az akadémiai intézethálózat létrehozásának ideológiai-politikai céljait már elmosta a történelem (1990). A politikai-gazdasági változások, mindenekelőtt a tulajdonviszonyok megváltozása, az állami közalkalmazottakat sújtó társadalmi válság pedig megrázta mind a természet-, mind a társadalomkutató intézeteket. A századelőn már felismert alapelv azonban érvényes maradt a politikai rendszer leváltása után is: az intenzíven működtetett tudományos nagyüzem a közösség termelési és kulturális örökfejtésének első számú segítője, modernizációs motorja lehet.

Így gondolkodott az Akadémia vezetése 1990 után, amikor a rendszerváltozás viharaiban megőrizte kutatóhálózatát. És ez az alapelv vezette az 1997-ben megindított intézetkonszolidációs programot, amelynek célja: az intézethálózatot a nemzetgazdaság, a nemzeti érdekek szolgálatában tartani; a piacgazdaság körülményeihez igazítani; megállítani a szétesést; megállapítani az államilag garantált kutatói létszámot, rendbe hozni az alapellátást, majd rendezni a kutatói béreket, korszerűsíteni a műszerellátottságot. És közben közös erővel korszerűsíteni a tudományos menedzsmentet...

Ennek a folyamatnak egyik része az a törekvésünk, hogy az intézetek készítsék el a maguk „önéletrajzát”. Mutatkozzanak be a kutatói közösségeknek, az oktatói és a termelési szférának. És egyben – mint minden önéletírás közben teszi az ember – vessenek számot a maguk erejével, hiányosságaival, tennivalóival. Hogy magunk határozzuk meg, autonóm módon, korszerűsítéseink útjait, az új célok elérésének legeredményesebb módszereit.